

COMPAREISHENÇA SINDICA D'ARAN EN PARLAMENT DE CATALUNYA

Gràcies president

Bon dia illustres deputats e deputades, SALUTACIONS: CONSELHÈRS/ES///SECRETARI ADM, LOCAU E REL ARAN e gràcies pera sua preséncia aué aciu, en sen dera Comission d'Ahèrs Institucionaus deth Parlament de Catalunya, entà dar compliment ath mandat dera Lei de Regim Especiau dera Val d'Aran que, en sòn article 80.2 ditz que "aumens un còp ar an s'a de celebrar un debat en Parlament de Catalunya sus era situacion d'Aran e deth sòn autogovèrn...e aquest debat, començarà damb ua exposicion deth Sindic/Sindica". Aué daram donc compliment ara compareishença corresponenta a 2021, que per diuèrsi motius s'auec de posposar er an passat.

Totun, mès enlà de complir damb aquest mandat, ei tanben era mia voluntat profitar aquesta compareishença entà dar a conéisher era realitat dera Val d'Aran, en tot hèr, se me permeten era expression, pedagogia mès enlà des nòstes montanhes, e apropar ad aquesta cramba es rèptes, grèuges e oportunitats deth nòste territòri. Ua voluntat que se circonscriu a ua auta de mès grana e istorica, qu'ei era dera defensa e impuls deth nòste autogovèrn, des nòstes institucions e dera nòsta lengua e cultura. Ei per aquerò qu'aué m'adreci a vostés ena lengua pròpria d'Aran, er aranés, qu'ei tanben lengua de Catalunya.

IMATGE 1

Me permeteran que comença era mia exposicion en tot apropar-les, brèuments, ara istòria d'Aran, entà ajudar-les a compréner melhor **qué ei Aran e, sustot, per qué Aran ei.**

En agost de 1313 es representants des aranesi presentauen deuant deth rei Jaime II es drets, privilègis e costums observadi en Aran, de tostemp, pes anteriors monarques.

IMATGE 2 QUERIMÒNIA

Dies mès tard, Jaime II autrege ara Val d'Aran era Querimònia, eth document que confirmave eth dret istoric aranés, era possession comunau deth territòri e es institucions pròpies deth país damb eth Conselh Generau d'Aran.

Arribaue donc era nòsta Carta Magna e, damb era, eth reconeishement dera maxima institucion d'Aran. Era Querimònia siguec ratificada des d'alavetz per toti es reis enquia que, en 1834 demorèc abolida per ua cedula reiau dera Reina Maria Cristina, quan se dividic er Estat Espanhòl en províncies, e damb era s'abolic eth Conselh Generau d'Aran. Totun, es aranesi s'i resistiren, e aguesta abolicion non siguec efectiva enquia 11 ans dempús, en 1845. Maugrat açò, es representants des aranesi se mantengueren fidèus as sues institucions e constituïren alavetz era Junta de Bailes entà seguir, enquia 1960, eth trabalh deth Conselh.

Ja enes darreries des ans 70, es aranesi s'organizen nauament entà recuperar es sues institucions a trauès dera Associacion de Vesins "Es Terçons" demanant era inclosion deth reconeishement d'Aran e es sues institucions en estatut de 1978. Ac auien sajat en 1932, alavetz sense èxit, damb er estatut de Núria.

I seguiren es prumères eleccions democraticas, es acòrds de Cap d'Aran o era creacion deth Conselh Generau provisionau, impulsat pera Comission Gestora Intermunicipau entara Reinstauracion des Institucions Istoriques dera Val d'Aran Ua creacion que, atau e coma còste ena acta de constitucion, se metec en coneishement de toti es parlamentaris Catalans e deth President dera Generalitat, Josep Tarradellas, qui responec en tot afirmar, eth 31 d'octobre de 1979, "èster dubèrt a establir es relacions de besonh entà poder amiar a tèrme era restauracion des "institucions que calen pel bé de la Vall d'Aran i de tot Catalunya"

En mes de març de 1980, deuant des prumères eleccions ath Parlament de Catalunya, eth Conselh Generau Provisionau editèc un manifest en qué se recuelhien es principaus reclamacions deth pòble aranés e que didie atau:

IMATGE 3 MANIFÈST

“Coma pròva de germanor e confiança entre es pòbles Catalan e aranés, eth Conselh Convide a toti es Aranesi a préner part en aquestes eleccions, votant es opcions politiquas que se comprometen a respectar aquestes exigéncias, de quines non renonciaram a cap, sigue quin sigue eth resultat des madeishes, perque son eth minim vitau entà desvolopar-se eth nòste pòble” e d’entre es demanes que se presentèren en destacauen aquestes:

- Era non inclosion dera Val d’Aran en cap division territoriau que non sigue era madeisha
- Qu’era lengua aranesa age ena Val d’Aran eth madeish tracte, drets e mieis qu’eth Catalan en Catalunya
- Qu’era Val d’Aran age ua representacion dirècta e de plen dret enes òrgues de govern de Catalunya
- Qu’eth futur Parlament Catalan, nomena en un plaç cuert, ua comission mixta Generalitat – Conselh, entà premanir er Estatut que regirà es relacions Catalunya-Val d’Aran e que contemplarà era formacion deth Conselh Generau definitiu e es sues atribucions.

D’aquestes demanes, hètes en 1980, se’n materializèren dues: era non inclosion d’Aran en cap division territoriau que non sigue era madeisha, tot e qu’era lei de comarcalizacion de Catalunya de 1987 dinamitèc era singularitat dera Val d’Aran, e era auta, era formacion deth Conselh Generau d’Aran definitiu, e per tant era recuperacion des institucions pròpies e der autogovèrn, que finaument se

concretèren ena Lei de Regim especiau de 1990, tot e que se patic un retard inexplicable pr'amor dera resisténcia deth govèrn catalan d'alavetz a qu'era Val d'Aran recuperèsse eth sòn autogovèrn.

Aguesti son quauqui des hèts mès destacadi dera istòria recenta dera Val d'Aran enquia arribar, coma digui, non sense fòrça trebucs e incomprendions e damb dètz ans de retard, ara Lei d'Aran de 1990 que, finaument, recupèrè eth Conselh Generau e en definís eth sòn marc competenciau, e que siguec reformada posteriorament en 2015. Reprén alavetz camin, un viatge mès, er autogovèrn d'Aran.

E d'aquíu venguem. De sègles de luta e convenciment de tot un pòble entà mantier era sua identitat e era sua forma de compréner eth mon, de defensa d'ua istòria, d'ua cultura, d'ua lengua e d'ua forma de gestionar, suenhar e administrar eth territòri. E, tot e que non ei er objectiu d'aguesta compareishença revisar era istòria dera Val d'Aran, òc que pensi qu'ei important que vostés comprenen d'on ven e per qué existís, fèrma e constant, aguesta voluntat d'èster.

Voi tanben deishar evidenciat en aguesta intervencion qu'era principau intencion de tot çò que vau a manifestar, maugrat era critica e eth grèuge que i trobaran, ei era de plantejar, d'un viatge entà toti, un debat constructiu sus eth futur qu'era Val d'Aran vò entara sua ciutadania, un futur que non ei desvinculat deth de Catalunya, ne deth dera rèsta d'Espanha e d'Euròpa. Cèrtament, sense eth reconeishement que Catalunya a balhat ara Val d'Aran pendent es darrèri trenta ans, eth present d'Aran e des aranesi e araneses serie ben diferent, sense cap dubte, e cau méter en valor eth pas qu'aguest Parlament dèc alavetz entà reconéisher es institucions araneses, e non ei mens cèrt tanpòc qu'es diuèrsi govèrns dera Generalitat d'alavetz ença an mantengut, damb lums e ombres, viu aquest reconeishement.

IMATGE 4 ELEMENTS CLAU

Totun, eth rèpte ara ei eth de consolidar e afiançar er autogovèrn aranés. Un autogovèrn que, a dia d'aué, ven condicionat per tres elements clau: eth marc competenciau, eth finançament e eth reconeishement e respècte efectius dera institucion.

Per çò que hè ath reconeishement efectiu dera institucion, vostés me pòden díder qu'aguest dejà existís, e aquerò ei cèrt en part. Era legislacion e normativa actuau efectivament reconeish Aran e era sua singularitat, totun aquest reconeishement demore fòrça còps sonque sus eth papèr e ena practica quede totauments diluït. E m'expliqui damb un exemple: a dia d'aué, trenta ans dempús dera reinstauracion deth Conselh Generau d'Aran, era figura deth Sindic / Sindica non ei reconeishuda en cap reglament ne tractament protocolari de cap institucion catalana. Quauquarren que ja les auanci auem començat a trabalhar a trauès dera Oficina d'Aran en Parlament, entà qu'aguesta figura sigue reconeishuda en Reglament dera cramba. Reconeishement tath que ja les demani eth sòn supòrt.

E permeten-me que les parla un moment d'aguesta Oficina, qu'aué tanben aurè era oportunitat de visitar, e que, tot e que se creèc hè dejà uns ans, volem que sigue un esturment viu que, coma es sues fonsions li atribussisen, servisque entà mantier ua comunicacion contunha entre eth Conselh Generau d'Aran e eth Parlament de Catalunya entà qu'era realitat d'Aran sigue tenguda en compde enes trabalhs parlamentaris. E hèsqui aciu un incís entà arregraïr eth trabalh amiat a tèrme pera actuau Secretària Generau d'aguesta cramba, era senhora Esther Andreu, pendent toti aguesti ans ath capdauant d'aguesta oficina, atau tanben coma eth trabalh e disponibilitat dera senhora Pilar Caparròs, coma actuau tecnica responsabla.

Perque ua relacion dirècta e fluïda entre eth Parlament de Catalunya e eth Conselh Generau d'Aran ei de vitau importància en prètz-hèt d'afiançar er autogovèrn aranés. Atau l'ac expliquè ara presidenta deth Parlament pendent era trobada que mantenguerem en tot trasladar-li aguest besonh de qu'eth Parlament e eth Conselh Generau d'Aran collabòren en totes aqueres questions juridiques qu'afecten ara Val d'Aran e, dera madeisha manèra, qu'eth Conselh Generau sigue partícep des iniciatives legislatives qu'agen impacte en nòste territòri, atau e coma dispòse er article 94.4 der Estatut d'Autonomia de Catalunya. En aguest sens, pendent er an passat, auí tanben era oportunitat de tractar sus aguesti ahèrs damb es diuèrsi representants des grups politics deth Parlament qu'acceptèren mantier ua trobada damb era Sindica d'Aran. Atau donc, enes amassades damb es grups d'ERC, PSC, En Comú Podem e era CUP, tanben trasladè aguest besonh e eth de qu'aguesta compareishença annau servisse, mès enlà deth debat corresponent, entà qu'es madeishi grups politics amien a tèrme, en sedença parlamentària, es prepauses e debats que considèren ath torn dera Val d'Aran. Profiti nauaments entà arregraïr-les a toti eri era predisposicion e, profiti tanben, entà demanar-les a toti vostés, deputats e deputades, que non desbremben era vision aranesa enes sòns trabalhs parlamentaris.

Seguisqui ath torn des elements clau tara consolidacion deth nòste autogovèrn e ac hèsqi ara abordant eth marc competenciau.

IMATGE 5 LEI D'ARAN

Eth traspàs de competències ath Conselh Generau d'Aran ven regulat coma vostés saben pera Lei de Regim Especiau d'Aran. Aguest traspàs s'inicièc en an 1991 a compdar dera reinstauracion dera maxima institucion aranesa, e, tot e aquerò, a dia d'aué era majoritat des competències traspassades sus eth papèr, non en son ena

practica, ja sigue per infrafinançament, per manca de desenvolupament juridic, o per andues causes.

Hèsqüi mies es paraules qu'ena sua compareishença de 2020 en aguesta cramba, era prumèra enquia aué, deth sindic d'Aran, Francés Boya, quan didie que "Era prumèra question a respóner ei s'er hèt d'auer artenhut un "reconeishment legau" ei sufisent tà satisfèr (e jo i higi, tà hèr efectiva) era voluntat d'autogovèrn e era eficàcia de gestion exigida a quinsevolh administracion publica. Ei a díder, se podem e auem de conformar-mos damb es bones voluntats e uns marcs legislatius que ben enquadernadi luden enes estatgères mès que, totun, an un escàs recorrut en sòn desplegament. E aguesta, ei, malerosament, ua constanta en desplegament dera lei deth 90 e tanben ena lei deth 15, e i podem híger, era tanben, era Lei der aranés. Se vostés vòlen e sense cap d'acritud, er incompliment des acòrds e des marcs institucionaus e legaus ei assumit damb ua normalitat exasperanta. I a, des deth nòste punt d'enguarda, –se me permeten hèr ua caricatura– ua folclorizacion legislativa, ei a díder, voluntats plasmades enes leis que demoren, en voluntats e tèxtes que dempús non desenvolopen ua praxis executiva."

Se repassam es diuèrsi articles der Estatut d'Autonomia de 2006, atau coma dera Lei de Regim Especiau d'Aran, resulte evident qu'era basa dera autonomia dera Val d'Aran ei eminentaments politica. Totun, aguesta autonomia s'a vist, istoricament, menstenguda e laminada pes diuèrsi govèrns dera Generalitat de Catalunya qu'ath long des ans an tendit a tractar ara Val d'Aran e ara sua maxima institucion coma ua comarca mès, sense tier en compde tot aquerò qu'es leis mandaten e, sense anim de polemizar, tanben damb ua cèrta tendéncia ara tutela e ath paternalisme que non hè sonque hèr a créisher eth sentiment de desafeccion d'Aran cap a Catalunya. Totun aciu tanben ei de besonh qu'era Val d'Aran e eth Conselh Generau d'Aran hèsqüe autocritica. Possiblament non auem sabut explicar, ne reclamar, aqueri drets

e aqueth reconeixement qu'es leis contemplen, mès a arribat dejà eth moment de redreçar ua situacion dera que ne depén, non sonque era superviuença dera institucion, se non era garantia de balhar servicis publics de qualitat ara ciutadania aranesa.

Era crisi dera COVID-19, ua crisi sanitària, sociau e economica sense precedents ena nòsta istòria recenta, mos a metut a pròva coma país, coma institucion e coma societat. Totun, a despièch des dificultats, que non an estat pòques, dera soletat e des incerteses, era Val d'Aran a tornat a demostrar, qu'ei capabla d'afrontar e gestionar es rèptes que mos arriben e de hè'c damb eficàcia, agilitat e proximitat. Era societat aranesa a demostrat èster ua societat madura, solidària e empatica, que non a dubtat en hèr un pas tà deuant e dar aquerò qu'a estat enes sues mans entà superar aguesta crisi.

IMATGE 6 ARAN SALUT

Eth Conselh Generau d'Aran a gestionat en prumèra persona era crisi provocada pera COVID-19. Non a estat facil. An mancat recorsi, interlocucion e informacion. Totun, mès que jamès, e ac digui damb plea conviccion, s'a demostrat era importància e eth besonh de compdar damb un autogovèrn fòrt. Perque gràcies ad aquest autogovèrn auem podut garantir era assisténcia sanitària e sociau a tota era ciutadania aranesa. Auem podut garantir qu'as nòsti professionaus non les age mancat, en cap moment, materiaus de proteccion; qu'aqueres persones qu'an auut besonhs agen estat, e siguen, atengudes...e aquera ei era grandesa deth nòste autogovèrn: era proximitat, era de non deishar ad arrés endarrèr.

Aguesta crisi mos a refermat en convenciment qu'ei de besonh d'aumentar e consolidar er autogovèrn d'Aran entà assegurar, as generacions futures, qu'aquest

suenh e aguesta atencion poderàn mantenguer-se en temps, que demorar en Aran ei garantia de qualitat de vida, dera possibilitat de desvolopar-se professionalment, socialment e economicament, e he'c de forma sostenible.

Totun, era COVID-19, atau e coma a passat tanben en Catalunya, a metut de manifestar es mancances deth nòste sistèma sanitari e social. Un sistèma qu'ena Val d'Aran se gestione de forma unica e transversal, a despièch qu'es traspasat d'aguestes competéncias vien de dos departaments diferents dera Generalitat de Catalunya, eth departament de Salut e eth de Drets Socials.

Eth finançament dera competéncia de sanitat representa eth 50% deth pressupòst global deth Conselh Generau d'Aran e, d'ençà de 2012 damb era mèis que desproporcionada retalhada que patit eth Conselh en sòn pressupòst per part dera Generalitat, eth pressupòst tara sanitat aranesa non a recuperat eth sòn equilibri. Eth sistèma sanitari aranés acumule grèus problèmas financers originats en aguesta retalhada que redusit eth pressupòst dera maxima institucion aranesa en un 20%.

Se passèt de 13.177.000 euròs en 2011 a 10.479.000 en an següent. Eth pressupòst destinat ara sanitat aranesa se vedec redusit en un 10'23%, en tot qu'era retalhada que patit eth sistèma sanitari catalan siguec deth 5%. D'alavetz ençà, era sanitat aranesa patís un important infrafinançament e non s'a tornat a recuperar era chifra inicial, a despièch qu'era cartera de servicis assistencials a aumentat e ei eth Conselh Generau d'Aran qui a avut de destinar recorsi pròpris entà curbar aquest deficit.

IMATGE 7 QUADRE DEFICIT SANITAT

	TRANSFERÈNCIA DERA GENERALITAT A CONSELH GENERAU D'ARAN	TRANSFERÈNCIA DETH CONSELH GENERAU D'ARAN ATH Serviçi Aranés Benèster Salut	DÈFICIT ASSOMIT PETH CGA
2011	13.177.151,67 €	13.179.369,80 €	2.218,13 €
2012	10.479.831,74 €	11.830.567,87 €	1.350.736,13 €
2013	10.479.831,73 €	11.830.567,87 €	1.350.736,14 €
2014	10.479.831,72 €	11.830.567,87 €	1.350.736,15 €
2015	10.784.284,16 €	12.313.520,30 €	1.529.236,14 €
2016	11.140.908,90 €	12.776.274,09 €	1.635.365,19 €
2017	11.768.585,72 €	12.838.274,09 €	1.069.688,37 €
2018	12.054.669,08 €	13.378.867,42 €	1.324.198,34 €
2019	12.740.114,47 €	13.502.539,82 €*	1.602.064,52 €**
2020	13.814.962,56 €	15.010.999,72 €***	1.196.037,16 €****

(*) 12.178.957,82 €+ 1.323.582,00 € (aportacion inicialu SABs+ partida a transport sanitari tà Pompièrs Emergències.

(**) 762.425,35 € dèficit des transferències + 839.639,17 € deth deficit en barrament de 2019 Aransalut)

(***) 13.687.417,72 €+ 1.323.582,00 € (aportacion inicialu SABs+ partida a transport sanitari tà Pompièrs Emergències.

(****) 1.196.037,16 € dèficit de transferències

Era bona notícia en aquest sens, s'ei que se pòt díder atau, ei qu'enes darrèri mesi s'a creat ua comission mixta entre eth departament de salut dera Generalitat e eth Conselh Generau d'Aran entà abordar aquest infrafinançament, reconeishut peth pròpri conselhèr Argimon, e tath que demoram poscam auer solucion en brèu.

Era situacion ei mès complèxa en airau dera atencion sociau, a on a despièch qu'eth traspàs competenciau ei establìt en diuèrsi decrets e acòrds, non a arribat jamès a concretar-se eth corresponent convèni de traspàs, qu'ei eth document a on s'an de desvolopar es contenguts d'aguesti decrets, atau coma consensuar-ne es recorsi destinadi e era sua interpretacion, damb era finalitat de facilitar-ne era aplicacion e coordinar es actuacions des parts, en benefici dera atencion ara poblacion aranesa.

Era Val d'Aran compde damb un modèl sociau e sanitari unic, un modèl pròpri e transversau que s'a demostrat eficaç ara ora d'atier es besonhs dera nòsta ciutadania. Totun, ei de besonh arténher aguest convèni de traspàs de competències entà poder desvolopar ues politiques sociaus ara nautada de çò que meriten es aranesi e araneses, pr'amor qu'en aguesti moments compdam damb ua cartèra de servicis mens ampla dera qu'an es territòris vesins, basada ena aplicacion deth contracte programa deth departament de drets sociaus dera Generalitat. E, damb aguesta situacion, resulte intolerable que, actuauments, era comparativa dera inversion en euros per abitant en an per part dera Generalitat, en matèria d'atencion sociau, sigue ena Val d'Aran fòrça menor qu'enes territòris vesins.

Coma pòden vostés veir damb aguest brèu repàs der estat de quauquues des competències qu'era Lei d'Aran mos balhe, eth desplegament d'aguesta norma ei, a dia d'aué luenh d'aquerò que serie desirable. Ei un desplegament insufisent e infrafinançat, que pòrte decades de retard. Repetisqui, qu'ei de besonh tanben era nòsta autocritica per non auer persutat e insistit sufisentament ara Generalitat de Catalunya pendent aguesti trenta ans tà exigir eth desvolopament de tot er àmbit competenciau, mès non ei mens cèrt tanben qu'era pròpria Generalitat de Catalunya a deishat dromir eth sòn des justis pendent decades aguestes reclamacions, un sòn des justis qu'era auta lei essenciau tara Val d'Aran, era lei der aranés, pòrte dromint

12 longui ans. Leis escrites en letres d'òr que demoren sauvades enes calaishi dera istòria.

IMATGE 8 LEI DER ARANÉS

En octobre de 2010 aguesta cramba aprobaue era lei der aranés, era lei der occitan, aranés en Aran. Aqueth siguec un moment istoric que balhaue ar aranés oficialitat en tota Catalunya e daurie ua hièstra ara esperança entara sua perviuença. Siguec un pas valent qu'aunore a toti es que la heren possible, pr'amor que non i a cap lengua que pogue suberviuer sense eth supòrt politic.

Totun, era lei de 2010 non a cubèrt, ne de luenh, expectatives creades ne, en conseqüència es besonhs e urgéncias qu'auie de curbir, dauant dera delicada situacion dera lengua. Sonque se n'a desvolopat er article referent ara conversion der Institut d'Estudis Aranesi en Academia, ua academia que siguec creada pera Generalitat de Catalunya sense consens sociau, politic e lingüistic, e tanpòc compde damb era aprovacion dera comunautat lingüistica occitana.

Era lei de 2010 a laminat es competéncias deth Conselh Generau d'Aran sus er aranés, provocant que, d'alavetz ençà, siguen compartides damb era Generalitat de Catalunya. Quauquarren qu'a generat grani problèmes, confusions e contradiccions pr'amor dera mala praxis en materia de politica lingüistica qu'era Generalitat a amiat a tèrme pendent es darrèri ans, dat que se tracte d'ua administracion mès grana e damb recorsi de tot tipe, provocant qu'eth Conselh Generau d'Aran demorèsse relegat ara inoperància e as accions de baish impacte. Perque aciu era pregunta que se cau hèr ei s'era Generalitat de Catalunya serie disposada a compartir es compet'ncies sus eth Catalan damb eth govèrn de Madrid?. Era respòsta ei evidenta.

Era dotacion actuala que recep eth Conselh Generau d'Aran entar aranés ei de 100 mil euros annaus. Compreneran que se tracte d'ua dotacion totaument insufisenta e irrisòria entà poder desvolopar accions e projectes que permeten qu'er aranés suberviu. Totun, frut d'aguesta mala praxis que nomentaua, enes darrèri ans, era Generalitat de Catalunya pòrte destinant 200 mil euros annaus tà subvencionar eth coneishement der Occitan en Catalunya (eth doble de çò que destine ath Conselh Generau, sonque cau revisar es accions subvencionades entà veir qu'er impacte en Aran ei minim, per non díder inexistent). Ad açò, i cau híger, tà mès inri, qu'eth pressupòst dera Generalitat de Catalunya aprobat entà 2022, a aumentat en 8 milions d'euros çò que destine entath Catalan, uns recorsi qu'arriben as 38'8 milions d'euros. Dues lengües oficiaus en Catalunya que per contra, non reciben ne eth madeish supòrt, ne politic ne economic, e an uns pressupòsti tant diferents: 38 milions tath Catalan, 100 mil euros tar aranés. Mès non se tracte solet, o sonque, d'ua question economica e competenciau, se non de respècte e consideracion. Quauqui exemples les podem trapar en encastre der ensenhament, a on quan un professor/a vò hèn a constar eth sòn coneishement d'aranés ac a de hèn coma lengua estrangèra, o ben qu'eth curriculum d'educacion primària age obviat pendent ans er aranés e qu'era darrèra prepausa de modificacion deth decret d'ensenhaments dera educacion basica l'inclodisque amassa damb eth Catalan en repartiment d'ores a impartir.

E les expliqui tot açò sense ànim de hèn un listrat de grèuges inacabable, tot e que poderia, se non damb er esperit constructiu de dar a conéisher ua realitat que contraditz totaument era vision que fòrça viatges, massa viatges, a Catalunya sus era Val d'Aran. Lengua e cultura son, sense cap dubte, er èish vertebrador deth nòste país e, encara que non i age encara pro consciéncia, son era rason d'èster dera maxima institucion aranesa, eth Conselh Generau d'Aran.

Sense lengua e cultura non i a institucion. Ei tant simple com aquerò. Se morís era lengua morís era institucion, e per tant, era gestion dera proximitat ençà e era capacitat de préner decisions des deth territòri, desapareishen.

Ac expressaue fòrça ben Castelao quan en tot referir-se ath galhèc didie “SE AINDA SOMOS GALEGOS E POR OBRA E GRACIA DO IDIOMA” (S’encara èm galhècs ei per òbra e gràcia der idioma). Donc atau ei, s’encara èm aranesi e araneses ei gràcies ara nòsta lengua.

Mès ac cau díder damb claretat: er aranés ei ena UCI. Eth nivèu d’emplec sociau dera nòsta lengua se trape ath limit dera superviuença e ei de besonh actuar de forma urgenta e immediata entà sajar de revertir aguesta situacion, d’ua auta forma pòc auram auançat d’ença dera reclamacion qu’es Aranesi ja hègen en 1980, qu’era lengua aranesa age eth madeish tracte, drets e mieis qu’eth Catalan en Catalunya.

E tà hè’c ei de besonh compdar damb recorsi e mieis damb es qu’actuaument non compdam. Ei per aquerò qu’eth govèrn deth Conselh Generau d’Aran a sollicitat, per un costat, era revision deth traspàs competenciau en matèria de lengua e cultura entà actualizar-lo, pr’amor qu’en mès de 30 ans non s’a revisat, e per aute, reajustar era relacion entre Conselh e Generalitat entà possar eth lideratge deth Conselh Generau d’Aran en aguesta matèria.

Eth repàs ara situacion deth desplegament competenciau en aguesti tres àmbits que les è detalhat poderie estener-se ena rèsta de competencies qu’era Lei mos atribusís, mès aqueth non ei er objectiu, aumens non er unic d’aguesta compareishença.

Totun non seria justa se non reconeishessa qu’ei ben vertat que i a auut auanci, s’a amassat era ponéncia mixta de traspassi entre Generalitat e Conselh, a on s’an de concretar es trabalhs conjunts e regular aguesti traspassi entà promoiguer-ne de

naui e hèr eth seguiment des existents. E voi en aguest sens arregraïr era volontat e predisposicion deth secretari d'administracion locau e relacion damb Aran, David Rodríguez, entà auançar en aguesti ahèrs.

Ei de besonh abordar en aguesta ponéncia, ath delà des dejà nomentadi, ahèrs coma era competéncia en matèria de torisme e promocion economica, tant importanta tath nòste país, e que non se revise de 1997 ençà, o era d'espòrts que mos a de perméter, per exemple, crear era Federacion Aranesa d'Espòrts d'luèrn o resòler eth supòrt as esportistes d'èlit Aranesi.

Ua Ponéncia qu'era pròpria Lei mandate, atau coma ac hè tanben damb era Comission Bilaterau entre andús governs. Totun, dar compliment ad aquerò qu'es leis mandaten non pòt convertir-se en un exercici d'autocomplasença, d'auer era faussa sensacion deth déuer complit, se non qu'a d'èster era basa entà qu'es paraules e bones voluntats se convertisquen en realitats e hèts qu'impacten ena consolidacion der autogovèrn aranés e, en conseqüència, ena melhora dera vida des Aranesi e araneses.

E tà melhorar era vida des persones, ath delà de projècte, son de besonh es recorsi. Eth tresau des elements clau d'un autogovèrn fòrt e consolidat. E en aguest ambit, es causes non van ben.

IMATGE 9 (4 REPETIDA ELEMENTS CLAU)

Per un costat trobam que, nauament, era Generalitat de Catalunya incomplís un acòrd signat damb eth Conselh Generau d'Aran, e a data d'aué seguís sense resoler-se eth conflicte entà qu'eth Conselh recebe era dotacion adicionau corresponenta a 2021 deth Hons de Finançament Incondicionat, e que, atau e

coma se mos comunicuèc ena Comission Bilaterau, non receberem en 2021 per manca de hons. Ua dotacion addicionau que s'inclodic en FFI entà compensar era pèrta de finançament provocada en 2012, e que comportèc qu'eth Conselh Generau d'Aran deishèsse de poder aplicar politiquas pròpries, laminant atau de forma severa era sua capacitat d'autogovèrn.

Actuauments, eth Conselh Generau d'Aran non pòt acceptar era prepausa des departaments de presidéncia e economia (alongar un an er acòrd o repartir era dotacion tà 2021 en dues anualitats de 285.000€), pr'amor que, per un costat s'incomplís er acòrd de finançament signat, e per aute perque mos a provocat grèus problèmas entà poder barrar es pressupòsti dera maxima institucion.

Ad açò, se i hig, eth prigond mauestar qu'a provocat comprovar que, nauaments, es pressupòsti dera Generalitat tad aguest 2022 desbremben, non sonque era Val d'Aran, se non eth Pirenèu en sòn conjunt. Segontes es donades publicades, es pressupòsti dera Generalitat tà 2022 eleven era despena enquia un valor record de 38mil millions d'euros (un 17% mès) e aumenten era inversion publica ath doble dera de 2020, en tot incorporar mès de 2.000 milions d'euros tàs Hons Next Generation.

Totun, aguesta melhora des compdes dera Generalitat non an comportat un augment dera inversion en Aran, en tot hèr que, atau e coma dejà ven passant enes darrèri dètz ans, eth nòste territòri non age rebut cap inversion importanta qu'ajude a melhorar era vida dera gent e sigue, de luenh, eth territòri deth Pirenèu damb un deficit d'inversion mès naut: eth -84% entre 2010 e 2022. E se vam mès endarrèr en temps, coma veiran en aguesta imatge, es causes non melhoren en comparacion damb territòris vesins.

IMATGE 10 VARIACION INVERSION

Compreneran vostés qu'aguesta question, ath delà deth mauestar e indignacion que provòque, contraditz de forma flagrant aquerò que ditz er article 3 dera lei de regim especiau "Aran, coma comunautat politica e entitat territoriau, a personalitat juridica pròpria e plea capacitat e autonomia tara gestion des interèssi pròpris dera comunautat politica que represente, qu'exercís per miei deth Conselh Generau d'Aran e es autes institucions d'autogovèrn que regule aguesta lei".

Mès non voleria acabar era mia intervencion destacant sonque es grèuges, se non que, tot e èster fèrma ena reclamacion des drets des Aranesi, voleria húger deth victimisme entà presentar aguesti grèuges coma es rèptes que, Catalunya e Aran an d'encarar amassa.

IMATGE 11 LISTRAT PROJÈCTES

E es rèptes van dera man deth futur. Un futur en qu'eth govèrn deth Conselh Generau d'Aran trabalhe damb intensitat e damb eth compromís d'impulsar ara Val d'Aran en sègle 21. Trabalham entà daurir naues oportunitats tà Aran que son destinades a impulsar era economia, eth desvolopament sostenible, era innovacion e retencion deth talent e era atencion as persones. En son un exemple eth procès de participacion ciutadana Aran Accion 2030, eth Hub d'Innovacion Rurau, era apòsta pera innovacion e era tecnologia, eth Plan de Sostenibilitat Toristica, era candidatura d'Aran a resèrva dera biosfèra, er impuls dera bioeconomia damb era gestion forestau e des naues energies. Demoren pendants rèptes coma eth de poder solucionar eth grèu problèma de manca d'abitatge. Aran patís, coma en d'auti endrets damb pression toristica era manca d'abitatge sociau que permete allotjar a familhes e as joeni. Ei un grèu

problèma que condicione quinsevolh expectativa de projècte vitau. Serie desirabla ua normativa sus es abitatges d'us toristic, damb er objectiu de garantir er accès ara viuenda e ua politica de viuenda publica que des de hè fòrça ans non se practique. Eth Conselh ei disposat a assumir aguesta competéncia e a resòlver, amassa damb es ajuntaments, tot seguint er exemple der Ajuntament de Vielha que ja a aprovat ua normativa tà un problèma de maxima gravetat.

Aguesti son quauquuns des projèctes e iniciatives qu'an de servir, coma digui, entà plaçar ara Val d'Aran en sègle 21, coma territòri de referéncia des parçans de montanha.

Ua montanha, un Pirenèu, que garde damb esperança ath futur deuant dera futura candidatura tàs JJOO d'iuèrn de 2030. Aguesta candidatura a d'esdevier eth motor entara consolidacion d'un modèl de desenvolopament sostenible e respectuós damb eth territòri, deuant des nauï rèptes qu'aguest a d'afrontar coma son eth cambi climatic, era diversificacion economica o era fixacion de poblacion e de servicis publics de qualitat. Ua oportunitat d'aguestes dimensions generarie un impuls enes nòstes infraestructures e ena nòsta projeccion internacionau. Eth Conselh Generau d'Aran a estat era prumèra institucion en aprobar ua declaracion institucionau de supòrt ad aguesta candidatura qu'a de presentar eth COE, e en aguest sens, vò èster ua institucion activa entà arténher eth succès d'aguesta candidatura, conscient der impacte positiu que poderà auer entath futur deth nòste territòri.

Totun, entà qu'aguesta candidatura sigue ua realitat ei de besonh desvincular-la per complèt deth debat politic e ideologic que, tot e legitim e respectable, non pòt condicionar qu'ua oportunitat coma aguesta, damb era capacitat de

compensar ath Pirenèu per massa ans de desbrembe per part de totes es administracions, fracasse per qüestions partidistes. Ei de besonh responsabilitat, generositat e empatia, e per aquerò qu'era maxima institucion d'Aran, atau e coma ac a hèt eth conselh d'alcaldes dera Val d'Aran o eth conselh economic e sociau aranés, seguirà treballant entà qu'es Pirenèus acuelhen uns JJOO en 2030.

Acabi, illustres deputades e deputats, en tot reiterar era mia voluntat e era dera maxima institucion d'Aran de contribuir ath debat constructiu entà consolidar er autogovèrn aranés e de hè'c amassa damb aquest Parlament e deth govèrn de Catalunya, de forma leiau e respectuosa, compartint coma compartim er objectiu de bastir, non sonque un Aran fòrt, se non un Pirenèu desenvolopat qu'auance de forma sostenible e ac hèsque en base a ua sostenibilitat non sonque ambientau, se non tanben economica, territoriau e umana entà superar eth desbrembe e era incomprensión qu'a patit ath long dera istòria.

E voi acabar era mia intervencion damb es paraules qu'eth deputat Joan Nart Rodés adrecèc ath president Macià pendent era sua visita ena Val d'Aran er 11 d'octobre de 1931, quan didie que:

“La Vall d'Aran s'uní lliurement a Catalunya, i ho feu en virtut d'un pacte que la Vall ha complert amb grans sacrificis. El pacte té la seva força en la nostra ferma voluntat de romandre catalans i espanyols, però demanem a tots, als de Madrid i als de Barcelona, que per la seva part servin el pacte secular. No ens interessa una Constitució teórica com la de Cadis, sinó que se'ns torni allò que fou nostre. Som uns catalans i uns espanyols d'una terra girada tota cap a França. Reteniu-la amb el cor i amb els braços i no feu que tinguem motiu de tornar a dir a la

Generalitat de 1931 allò que deien els comissionats aranesos a la Generalitat de 1411: els aranesos no han tingut mai altre senyor que Déu”.

Faig palès diputades i diputats el meu agraïment al Parlament de Catalunya i a la Generalitat per la voluntat d’entesa i de diàleg sense els quals avui l’Aran no seria on és i els animo, diputats i diputades, a conèixer més d’aprop l’Aran i la seva realitat, convençuda que, més enllà del debat que puguem establir seguidament, aquest coneixement els ajudarà a comprendre millor la nostra singularitat.

Moltes gràcies